

تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس تکنیک ویلیام رومی

سید علیرضا قاسمی^a^a دانشجوی کارشناسی رشته آموزش ابتدایی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران.

نویسنده مسئول: سید علیرضا قاسمی (۰۹۱۵۷۹۳۵۱۲۶ و al.gh.13790@gmail.com)

چکیده: محتوای کتب درسی باید به گونه ای مورد سازماندهی قرار گیرند که دانش آموز ضمن حرکت در یک مسیر هموار، مستمراً با فرایند یادگیری درگیر شود و گام به گام در این مسیر ارتقا یابنده، خود نیز در تولید مفهوم مشارکت کند. پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی در سه بخش متن، فعالیت ها و تصاویر با روش تحلیل محتوا و براساس تکنیک ویلیام رومی انجام گرفته است تا میزان فعال بودن و پویایی آن تعیین گردد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که متن و تصاویر نمونه مورد بررسی پژوهش حاضر، پویایی لازم را دارا نیست و دانش آموزان را به حد کافی درگیر نمی کند اما تحلیل و بررسی نمونه مورد بررسی در خصوص بخش فعالیت نشان می دهد که فعالیت های آن، پویایی و درگیری لازم برای دانش آموزان را داراست.

کلمات کلیدی: تحلیل محتوا؛ مطالعات اجتماعی پنجم؛ ویلیام رومی؛ فعال و غیر فعال.

۱. مقدمه

یادگیری در دوران کودکی از حساسیت ویژه ای برخوردار است. زیرا این امر بر ساخت شخصیت فرد هم از نظر علمی و هم از نظر کیفی تاثیر دارد و این دوره و یادگیری های آن مقدمه ای برای دستیابی به ظرفیت های بعدی خواهد بود. بنابراین هرگونه تغل در تدوین و تالیف منابع یادگیری این دوره و آموزش های خاص آن، پیامد های سوء و شاید دائمی به همراه خواهد داشت و در این میان برای تغییر و تعدیل رفتار فراگیران، نقش اساسی برعهده ی آموزش و پرورش است (رضایی، ۱۳۸۵). در واقع یکی از ارکان اساسی سعادت یک فرد و همچنین سرآغاز دگرگونی ها و تحولات همه جانبه در زندگی وی، تعلیم و تربیت است. تعلیم و تربیت یکی از بنیادی ترین اصول فردی و اجتماعی جوامع مختلف بشری است و سابقه آن به تاریخ آفرینش بشر و تلاش انسان ها برای آموزش به فرزندان و نسل ها باز می گردد. لذا چگونگی فرآیند تعلیم و تربیت در دوران کودکی در محیط خانه و مخصوصاً در مدرسه بسیار حائز اهمیت می باشد.

نظام آموزش و پرورش هر کشور مجموعه تدابیر سازمان یافته ای است که امکانات بالقوه آدمیان را تحقق می بخشد و شرایط مناسب را در قالب برنامه ها و فرصت های آموزشی در اختیار فراگیران قرار می دهد تا امکان آشنا شدن با سرمایه های فرهنگی و تجربیات پیشینیان را پیدا کنند. آموزش و پرورش خدمات خود را در قالب برنامه درسی برای گروه های مختلف دانش آموزی ارائه می کند (فضلی، ۱۳۹۷). برنامه درسی مهم ترین مولفه نظام آموزشی در هر کشوری محسوب می شود و لازمه آن شناخت دقیق نیازهای آموزشی است. همچنین برنامه ریزی درسی بریادگیری دانش آموزان نقش مثبتی داشته و منجر به بهبود یادگیری در دانش آموزان می شود (رستمی و عبداللهی، ۱۳۹۸).

برای آشنایی بیشتر با نظام های سه گانه برنامه ریزی درسی (متمرکز، نیمه متمرکز و غیر متمرکز) ابتدا شرح مختصری در مورد این سه نظام داده می شود. در شیوه متمرکز، کلیه کارهای تعلیم و تربیت توسط عده ای معدود که اغلب در کارهای آموزشی تبحر و سابقه دارند، در ردیف های عالی تشکیلاتی بدون دخالت افراد غیر فرهنگی معین می گردند و برای اجرا به مؤسسات تابع ابلاغ می گردد. در شیوه نیمه متمرکز، علاوه بر این که خط مشی ها و هدف ها از طرف مرکز تعیین شده و به آموزش و پرورش مناطق ارسال می شود، به معلمین نیز اختیاراتی داده می شود تا در برنامه های از پیش تعیین شده مطابق شرایط موجود تغییرات جزئی ایجاد کنند. حال آن که، در شیوه غیر متمرکز آموزش و پرورش، کلیه امور تعلیم و تربیت توسط متخصصان فرهنگی با تأیید نهایی مردم در هر حوزه آموزش و پرورش صورت می گیرد (صفرنواده و همکاران، ۱۳۸۴). از آنجا که نظام آموزشی در کشورمان متمرکز است، یقیناً یکی از مؤلفه های مهم در آموزش، برنامه های درسی رسمی و به تبع آن، کتاب و اسناد برنامه درسی است؛ که جزء مهم ترین منابع و مرجع یادگیری می باشند که معلمان ناگزیرند فعالیت های آموزشی خویش را بر اساس آن متمرکز ساخته و دانش آموزان نیز ملزم به خواندن و فهمیدن محتوی کتب درسی می باشند (دهقانی، ۱۳۹۶).

کتاب درسی بخش مکتوب اجزای محتوای آموزشی را در بر می گیرد. کتاب درسی مهم ترین ابزار یادگیری است و رسانه های آموزشی دیگر حول محور آن قرار دارند. کتاب درسی به عنوان اصلی ترین منبع و موثق ترین منبع مرجع علمی هدایت و راهنمایی فعالیت های معلم و دانش آموز در جهت تحقق اهداف آموزشی، همواره مورد توجه سیاست گذاران و برنامه ریزان آموزشی و درسی است (اتابک، بابارحمتی، اتابک، ۱۳۹۸). در کشور ایران، بیشتر فعالیت های آموزشی در چهارچوب کتاب های درسی صورت می گیرد و بیشترین فعالیت ها و تجربه های آموزشی دانش آموزان و معلمان حول محور آن سازماندهی می شود. این واقعیت باعث شده است که صاحب نظران و پژوهشگران، بررسی محتوای آموزشی دوره های تحصیلی را با توجه به نیاز های فراگیران مورد بررسی و تحلیل قرار دهند (پیروانی و پیروانی نیا، ۱۳۸۸).

نجفی و همکاران (نقل در صفاریه، ۱۳۹۷) معتقدند اگر برنامه ی درسی و محتوای کتاب های مربوط، هماهنگ و هم سو با اهداف کلی جزئی نظام نباشد، نمی توان نسبت به تحقق هدف های مورد انتظار امیدی داشت. موفقیت یک نظام آموزشی در گرو هماهنگی اجزای متشکله با یکدیگر و هم سوئی اجزا در جهت

تحقق هدف ها و تناسب آن با ویژگی های خاص مخاطبان آموزشی است. شریعتمداری (۱۳۸۷) اصول انتخاب محتوا از نظر سیلور^۱ و همکاران را این گونه بیان نموده است: «محتوا باید مفاهیم اساسی یک رشته یا موضوع درسی را منسجم کند؛ روش های تحقیقات انجام شده در رشته ی علمی را مشخص کند؛ قدرت تخیل دانش آموزان را تحریک د و آنان را به تفکر وادارد و در عین حال ، قابل درک هم باشد.»

با تحلیل محتوا، نقاط ضعف محتوا آشکارتر شده، ضرورت پیروی یا ایجاد یک برنامه استاندارد، بیشتر احساس می شود. کشور های موفق در آزمون تیمز^۲، کشور هایی بوده اند که در زمینه تدوین استاندارد های آموزشی یا چارچوب برنامه درسی پیشگام بوده اند(بدریان و رستگار، ۱۳۸۵).

یکی از صاحب نظران تعلیم و تربیت کتاب خود را به نام "تکنیک های پژوهشی در آموزش علوم" را در سال ۱۹۸۶ ارائه کرد ویلیام رومی^۳ است؛ روش او چنانکه خود او معتقد است، یک روش تحلیل کمی است که به توصیف عینی و منظم محتوای آشکارمطالب درسی و آزمایشگاهی می پردازد. هدف آن بررسی این موضوع است که آیا کتاب و یا محتوای مورد نظر، دانش آموزان را به طور فعال با آموزش یادگیری درگیر می نماید؟ به عبارت دیگر هدف این است که بسنجیم آیا کتاب به شیوه فعالی ارائه و تدوین و تنظیم شده است یا خیر (حسن مرادی، ۱۳۸۸)؟

دوره ابتدایی از اساسی ترین و مهم ترین مقاطع تحصیلی است و به جرات می توان گفت هیچ یک از دوره های تحصیلی از چنین اهمیتی برخوردار نیستند زیرا تحقیقات نشان می دهد دانش آموزانی که در دوره ابتدایی با ناکامی تحصیلی روبرو هستند در تمام دوره های تحصیلی دچار اشکال می شوند. آشنایی کودکان با تاریخ، جغرافیا و علوم اجتماعی و همچنین درک مفاهیم و هنجار های اجتماعی از جمله اهداف آموزش در دوره ابتدایی است(سمیعی درونه، ۱۳۹۴). از این رو یکی از برنامه های درسی که در بیشتر کشورها عرضه می شود مطالعات اجتماعی است. این درس ارتباط مستقیمی با مقوله اخلاق و آموزش ارزش ها دارد و دانش آموزان را برای زندگی و رفتار مسئولانه از لحاظ اجتماعی آماده می کند و تعامل اجتماعی صحیح، لاجرم بر پایه اخلاق صورت می گیرد. در نظام تربیت رسمی و عمومی دوره ابتدایی ایران برنامه درسی مطالعات اجتماعی برای پایه های سوم تا ششم تدوین شده است. (حسنی و وجدانی، ۱۳۹۶). در واقع هدف اصلی آموزش تعلیمات اجتماعی در دوره ی ابتدایی این است که دانش آموزان توانایی لازم را برای انجام دادن وظایف در مقابل خانواده، دوستان و همسایگان به دست آورند، به آموزگاران و اولیای مدرسه احترام بگذارند، بتوانند به مقررات مدرسه پایبند باشند، در امور مشارکت نمایند و در مواقع لازم نظر شخصی خود را بیان نمایند و به پرورش مهارت های اجتماعی توجه بیشتری بنمایند و به سرزمین خود علاقه مند باشند (دفتر تألیف و برنامه ریزی کتاب های درسی، ۱۳۸۷). مطالعات اجتماعی دانشی است که از انسان، روابط او با محیط های اجتماعی، فرهنگی و طبیعی تحولات زندگی بشر در گذشته، حال و آینده و جنبه های گوناگون آن (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و محیطی) بحث می کند. کتاب های مطالعات اجتماعی به این دلیل که بر بینش و تفکر دانش آموزان تاثیر مستقیم می گذارد، مستلزم باز اندیشی و باز آفرینی است، تا متن، پرسش و تصاویر به نحوی ارایه شوند که دانش آموزان را فعالانه درگیر کرده، او را به سوی تفکر انتقادی سوق دهند(سپهوند، ۱۳۹۹).

بنابراین به منظور تعیین میزان تناسب محتوای پیش بینی شده برای دانش آموزان و درگیری دانش آموزان با مفاهیم اجتماعی و تربیتی ضروری است تا کتاب های درسی مطالعات اجتماعی علی الخصوص در دوره ابتدایی، مورد تجزیه و تحلیل و بررسی قرار گیرد. لذا در این پژوهش با استفاده از روش تحلیل محتوا و بر اساس تکنیک ویلیام رومی، محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی سال ۱۳۹۵ در سه پارامتر متن، فعالیت ها و تصاویر مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

در همین راستا، پژوهش حاضر در صدد دستیابی به پاسخ سوالات زیر می باشد:

سؤال اول: آیا متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

سؤال دوم: آیا میزان فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

سؤال سوم: آیا تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

۱.۱ پیشینه

ساداتی پایین رود پستی، عزیزی و مرادی شورکایی (۱۳۹۷) پژوهشی با عنوان، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی (متن، تصاویر و فعالیت ها) از منظر فعال و غیر فعال بودن بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ انجام دادند. جامعه مورد مطالعه در این پژوهش، کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی می باشد و نمونه به صورت تصادفی طبق نظر ویلیام رومی مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفت. روش تجزیه و تحلیل به صورت توصیفی می باشد. ابزار گرد آوری اطلاعات، سیاهه مبتنی بر روش ویلیام رومی است که بر اساس مبانی نظری تهیه و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تایید شد. نتایج حاصل از تحلیل نشان می دهد که متن کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۰۲، متنی غیر فعال و غیر پویاست و بیشتر به بیان مطالب و ارایه

¹ Silver

² TIMSS

³ Wiliyamromey

اطلاعات می پردازد و کمتر دانش آموزان را به فعالیت وا می دارد. تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۰۴، حاکی از اعتبار داشتن تصاویر است به گونه ای که زمینه مناسبی برای یادگیری مهیا می کند و دانش آموزان را به تفکر وا می دارد. فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی با ضریب درگیری ۰/۳، بیانگر فعالیت محور بودن محتوای کتاب می باشد که فقط فراگیران را به انجام فعالیت های متعدد فرا می خواند.

رنجیرسودجانی، مالکی، نوری بلداجی و همکاران (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی پنجم ابتدایی از منظر فعال یا غیر فعال بودن دانش آموزان با استفاده از روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴ انجام دادند. جامعه ی مورد مطالعه در این پژوهش کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی پنجم بود و کل کتاب به عنوان نمونه، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت. واحد مورد مطالعه و تجزیه و تحلیل متن، پرسش ها و تصاویر بود که بر اساس مقوله های فعال و غیرفعال توسط فرمول ویلیام رومی تحلیل و ضریب درگیری آن ها مشخص گردید. براساس نتایج به دست آمده، متن کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۲ و تصاویر با ضریب ۰/۱ غیرفعال می باشد اما سؤالات کتاب با ضریب درگیری ۱ فعال می باشد و دانش آموزان را به فعالیت وا می دارد.

عابدی و حامدی (۱۳۹۴) پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی سال پنجم دبستان بر اساس تکنیک ویلیام رومی انجام دادند. کتاب درسی، که یکی از مهم ترین مراجع و منابع یادگیری دانش آموزان در نظام های آموزشی محسوب می شود، در نظام آموزشی کشور ما نیز نقش مهمی دارد. به لحاظ این اهمیت و هم چنین به سبب نقش محتوای کتاب مطالعات اجتماعی در جهت آموزش مهارت اجتماعی، در این پژوهش، محتوای کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، براساس تکنیک ویلیام رومی و مؤلفه های آن مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. نتایج نشان داد که براساس تکنیک ویلیام رومی اشکال و تصاویر و هم چنین فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی سال پنجم دبستان موجب تقویت مهارت های اجتماعی در دانش آموزان شده اما متون کتاب یادگیری فعال را در دانش آموزان منجر نمی شود (پایگاه داده های علمی تمام متن).

رجبی دلگانی و حسینیان نایینی (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۶-۹۵ انجام دادند. هدف این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۶ - ۹۵ از منظر فعال یا غیرفعال بودن است، استفاده از روش تحقیق در این پژوهش توصیفی (جهت مشخص نمودن تعاریف و مشخصات کتاب درسی مطالعات اجتماعی) و تحلیل محتوای ویلیام رومی (برای تحلیل و بررسی کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی) می باشد. جامعه آماری شامل کلیه دروس کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی است و نمونه، بنا به کم بودن حجم جامعه، کلیه دروس می باشد. ابزار جمع آوری اطلاعات، سیاهه تحلیل ویلیام رومی است که بر اساس مبانی نظری تهیه و روایی آن توسط متخصصان علوم تربیتی تایید شده است. واحد مطالعه درس های مندرج در کتاب و واحد تجزیه و تحلیل، متن، پرسش ها و تصاویر کتاب است که براساس مقوله های فعال و غیر فعال توسط فرمول ویلیام رومی، تحلیل و ضریب درگیری آن ها مشخص شد و نتایج به این گونه حاصل گردید که متن و تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی، غیر فعال و غیر پویاست. هم چنین متن کتاب بیشتر به ارایه حقایق و اصول کلی پرداخته است. اما تحلیل و بررسی مطالعات نشان می دهد که این بخش از کتاب، فعال و پویاست و دانش آموزان را با فرآیند یادگیری و تفکر درگیر می کند.

افتخاری در پژوهشی (۱۳۹۴) با عنوان تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی نشان داد که کتاب مطالعات اجتماعی بیشتر به بیان حقایق و ارائه اطلاعات می پردازد و غیر پویا می باشد. همچنین در رابطه با ضریب درگیری برای پرسش ها نشان داد که پرسش های کتاب به روش غیر فعال و همچنین تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی به شکل غیر فعال طرح شده اند.

شاکری و طباطبایی فرد (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه سوم ابتدایی سال تحصیلی ۱۳۹۲-۹۳ بر اساس فرایند کاوشگری انجام دادند. آنها به این نتیجه رسیدند که در کتاب درسی به هر پنج مقوله کاوشگری پرداخته شده لیکن توجه هماهنگ و منظمی به مؤلفه های کاوشگری در کتاب درسی مطالعات اجتماعی پایه سوم نشده است و به مقوله خلاقیت که بیشترین اهمیت را در کاوشگری دارد کمترین توجه به عمل آمده و این یافته در تحقیقات قبلی هم تایید می شود.

سامانی، حیدری شورجانی و سلیمانی فارسانی (۱۳۹۵) تحقیقی با عنوان تحلیل محتوای کتاب های (هدیه های آسمانی و مطالعات اجتماعی) دوره ابتدایی در راستای مؤلفه های جهانی شدن انجام دادند. به عقیده آنها سه مفهوم کلیدی آموزش جهانی در این کتب عبارتند از: آموزش صلح، آموزش محیط زیست و همچنین آموزش سلامت. همچنین یافته های حاصله از فراوانی مؤلفه ها نشان داده است که مؤلفه های آموزش صلح، محیط زیست و سلامت از توزیع نرمال برخوردار نیستند. در حالیکه به برخی از مؤلفه های آموزش صلح، محیط زیست و سلامت از توزیع نرمال برخوردار نیستند. در حالیکه به برخی از مؤلفه ها به نسبت سایر مؤلفه ها توجه بیشتری شده است در مقابل برخی از مؤلفه ها مورد توجه کمتری قرار گرفته اند. هم چنین فراوانی بدست آمده، در بین کتب درسی نیز از توزیع نرمال برخوردار نمی باشد. به طور کلی یافته های بدست آمده از تحلیل کمی نشان می دهد که هرچند بین میزان توجه به مؤلفه های هریک از مفاهیم آموزش جهانی تفاوت وجود دارد. ولی بطور کلی میزان توجه به سه مفهوم آموزش جهانی یعنی آموزش صلح، آموزش محیط زیست و آموزش سلامت تقریباً به یک نسبت می باشد. در کتب تعلیمات اجتماعی به جز هم خوانی با چند مؤلفه مثل حس همبستگی، احساس مسئولیت، مشکلات محیط زیست و حفظ جنگل ها با سایر مؤلفه های آموزش جهانی اصلاً همخوانی ندارد.

مهدی زاده و حامدی نسب (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان تحلیل محتوای کتاب های مطالعات اجتماعی سوم دبستان چاپ جدید و قدیم بر مبنای مصادیق ارزش های سند ملی برنامه درسی انجام دادند. به عقیده آنها به طور کلی در محتوای کتاب جدید التالیف نسبت به محتوای کتاب قدیم، به ارتباط با خود بیشتر پرداخته شده است که از مزایای این کتاب و گامی در جهت دانش آموز محوری است اما نسبت به کتاب قبلی کمتر به مقوله ارتباط با خدا و ارتباط با خلقت در محتوای آن اشاره شده است. بطور کلی هردو کتاب بخش قابل توجهی از محتوای آن به ارزش های ارتباط با خلق است که در راستای هدف کلی کتاب اجتماعی (تقویت ارتباط با دیگران) می باشد. با توجه به اینکه مهد رشد و پرورش ارزش ها بیشتر کتب اجتماعی، فارسی و هدیه ها و قرآن می باشد پیشنهاد می شود که در بیان ارزش ها به خصوص در کتاب اجتماعی، به طور همه جانبه به همه ی مصادیق ارزش ها به ویژه ارزش های ارتباط با خدا و ارتباط با خلقت توجه شود و توازن ارزش ها صورت گیرد.

مصلح امیردهی و همکاران (۱۳۹۵) پژوهشی با عنوان بررسی میزان فعال و غیر فعال بودن غیرفعال بودن محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی انجام دادند. از نظر آنها محتوای کتاب درسی، یکی از عناصر مهم نظام آموزش و پرورش است و در تحقق اهداف آموزش و پرورش نقش حیاتی دارد. در این پژوهش به تحلیل محتوای متن، تصاویر و فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی مقطع اول متوسطه در سال تحصیلی ۹۵-۹۴ بر مبنای فعال و غیرفعال بودن محتوای کتاب بر اساس تکنیک ویلیام رومی پرداخته شده است؛ و روش مورد استفاده در این پژوهش، تحلیل محتوا است. جامعه آماری پژوهش، شامل ۱۵۲ صفحه از کتاب مطالعات اجتماعی مقطع اول متوسطه در سال تحصیلی ۹۴-۹۵ یافته های تحقیق نشان داد که ضریب درگیری متن ۰/۱۱ است که نشان می دهد متن کتاب مطالعات اجتماعی مقطع اول متوسطه به شیوه فعالی نوشته نشده است. ضریب درگیری تصاویر نیز ۰/۲۰ تعیین شد که نشان داد تصاویر کتاب، دانش آموز را درگیر در یادگیری نمی کند. همچنین در بخش تحلیل شاخص فعالیت محور بودن کتاب، ضریب درگیری ۲/۳۰ تعیین شد که نشان می دهد کتاب مطالعات اجتماعی، بر مبنای الگوی ویلیام رومی به شیوه فعالی تدوین نگردید.

۲. روش

نوع تحقیق در این پژوهش توصیفی و روش آن، روش تحلیل محتوا و همچنین بر اساس تکنیک ویلیام رومی است. در این تکنیک به توصیف عینی و منظم محتوای آشکار مطالب درسی پرداخته می شود. هدف از روش تحلیل محتوا با تکنیک ویلیام رومی در این پژوهش، پاسخ به این سؤال است که آیا کتاب و محتوای مورد نظر، دانش آموزان را به طور فعال با آموزش و یادگیری درگیر می کند؟ همچنین محتوای درس را به سه قسمت: متن درس، تصاویر کتاب و فعالیت ها تقسیم شده است. تمام محتوا بر اساس دو مقوله ی فعال و غیرفعال تحلیل می شود. از تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال ضریب درگیری به دست می آید. در صورتی که ضریب درگیری مابین ۰/۴ تا ۱/۵ باشد محتوای کتاب فعال و در صورتی که ضریب درگیری کمتر از ۰/۴ باشد کتاب غیر فعال است و همچنین اگر فراسوی این محدوده، اطلاعات ارائه شود محتوای کتاب غیر فعال است و پویایی لازم را ندارد (حسن مرادی، ۱۳۸۸). جامعه ی پژوهش حاضر، کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی پنجم ابتدایی می باشد که برای هر یک از پارامتر های متن، فعالیت و تصاویر صفحات و بازه هایی را به صورت تصادفی مورد بررسی قرار داده است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش تحلیل محتوای مبتنی بر تکنیک ویلیام رومی است. واحد مطالعه صفحات و بازه های انتخابی است. واحد تجزیه و تحلیل، متن شامل انواع جملات و پرسش ها، فعالیت ها و تصاویر است.

۱.۲ تحلیل متن: واحد مطالعه صفحاتی است که به صورت تصادفی انتخاب شده اند. در تحلیل مقوله ها و محاسبه شاخص درگیری با متن، مقوله های غیر فعال شامل A (بیان حقیقت)، B (بیان نتیجه ها یا اصول کلی)، C (بیان تعریف ها)، D (سؤالاتی که پاسخ آنها در متن وجود دارد) و مقوله های فعال شامل E (سؤالاتی که پاسخ آنها بعد از خواندن متن می باشد و نیاز به تحلیل دارد)، F (عباراتی که نیاز به نتیجه گیری دارد)، G (سوال های عملی و دستور العمل های انجام یک فعالیت)، H (سؤالاتی که کنجکاوی فراگیر را بر می انگیزد و بلافاصله پاسخ ندارد)، I (جملاتی که فرد را به تفکر در مورد سایر راه ها و می دارد)، J (سؤالات بدیعی) مورد بررسی قرار می گیرند که از تقسیم مقوله های فعال بر غیر فعال ضریب درگیری بدست می آید. در واقع برای محاسبه شاخص درگیری از دستور زیر استفاده می شود:

$$\frac{E+F+G+H}{A+B+C+D} =$$

۲.۲ تحلیل فعالیت ها: منظور فعالیت های بین درس ها هستند. واحد مطالعه بازه های ۱۰ صفحه ای است که تصادفی انتخاب شده اند. در این قسمت برای تحلیل و بررسی، باید مقادیر A و N را در دستور زیر که به ترتیب به معنای تعداد فعالیت های پیش بینی شده در هر صفحه و تعداد صفحات مورد بررسی می باشند را وارد کنیم:

$$= \frac{A}{N}$$

توجه: در این قسمت حداقل مقدار N باید ۱۰ باشد.

۳,۲ تحلیل تصاویر: منظور تصاویر موجود در صفحات انتخابی هستند. برای تجزیه و بررسی این عامل باید مقوله های A(تصاویر توصیفی)، B(تصاویری که دانش آموز را به انجام فعالیتی وا می دارد)، C(تصاویری توصیفی مربوط به روش به کار گیری لوازم برای فعالیت)، D(تصاویری که هیچکدام از موارد فوق نیستند) مورد بررسی قرار گیرند و در نهایت ضریب درگیری تصاویر از دستور زیر اندازه گیری می شود:

$$\frac{B}{A} =$$

توجه: پژوهش حاضر در بخش سوم یافته ها، تنها تصاویر را مورد بررسی قرار داده است. در تکنیک ویلیام رومی نمودار ها نیز همراه تصاویر می توانند در یک مقوله مورد بررسی قرار گیرند.

۳. یافته ها

سؤال اول: آیا متن کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

جدول (۱) مربوط به داده های تحلیل محتوای واحدهای متن کتاب مطالعات اجتماعی می باشد که شامل ۱۰ صفحه انتخابی است. طبق جدول، مقوله های A، B، C و D مقوله های غیر فعال و مقوله های E، F، G، H، I، J مقوله های فعال می باشند. در هر صفحه تعداد مقوله ها نوشته شده و در انتها فراوانی و درصد آنها محاسبه گردیده است.

جدول ۱. داده های تحلیل محتوای متن کتاب مطالعات اجتماعی پنجم

صفحه / مقوله	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
۲۲	۱۵	۱	۲	۱	۰	۰	۲	۴	۰	۰
۲۶	۱۷	۳	۲	۰	۱	۰	۰	۲	۰	۰
۳۳	۲۳	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰
۳۷	۱۳	۵	۴	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۰
۴۱	۱۶	۳	۱	۱	۰	۰	۲	۲	۰	۰
۴۷	۲۳	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰
۵۱	۲۳	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۵۹	۲۴	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۶۵	۲۳	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۷۲	۲۲	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
فراوانی	۱۹۹	۱۶	۱۴	۳	۲	۰	۶	۱۰	۰	۰
درصد	۷۹/۶	۶/۴	۵/۶	۱/۲	۰/۸	۰	۲/۴	۴	۰	۰

محاسبه آماری داده ها

۱. محاسبه ضریب درگیری متن:

$$\frac{E+F+G+H}{A+B+C+D} = \frac{۲+۰+۶+۱۰}{۱۹۹+۱۶+۱۴+۳} = ۰/۰۷۷$$

بر اساس محاسبه آماری داده ها، ضریب درگیری در خصوص متن ۰/۰۷۷ بدست آمده که از تقسیم مقوله های فعال بر مقوله های غیر فعال بدست آمده است.

پاسخ سؤال اول: با توجه به ضریب درگیری حاصل در نمونه مورد بررسی عدد ۰/۰۷۷، این ضریب از حداقل بازه و میزان تعیین شده توسط ویلیام رومی (۰/۴ تا ۱/۵) یعنی از ۰/۴ کمتر می باشد. بنابراین صفحات مورد بررسی از کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، متنی غیر فعال و فاقد پویایی مناسب است.

سؤال دوم: آیا فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

جدول (۲) مربوط به داده های تحلیل محتوای واحدهای فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی می باشد که شامل ۱۰ بازه انتخابی است. طبق جدول، مقوله A تعداد فعالیت ها در بازه ها است و N مجموع صفحات بازه هاست.

جدول ۲. داده های تحلیل محتوای فعالیت های کتاب مطالعات اجتماعی پنجم

مقوله / تعداد فعالیت ها	۱۰ تا ۲۰	۴۰ تا ۵۰	۷۰ تا ۸۰
A (تعداد فعالیت ها در بازه)	۸	۵	۳

محاسبه آماری داده ها

۲. محاسبه شاخص درگیری و پویایی فعالیت ها:

$$\frac{A}{N} = \frac{16}{30} = 0.53$$

بر اساس محاسبه آماری داده ها، ضریب درگیری در خصوص فعالیت ها ۰/۵۳ بدست آمده که از تقسیم تعداد فعالیت ها در بازه های انتخابی بر تعداد صفحات بدست آمده است.

پاسخ سؤال دوم: با توجه به ضریب به دست آمده در خصوص فعالیت ها ۰/۵۳ این ضریب درگیری در بازه تعیین شده توسط ویلیام رومی یعنی ۰/۴ تا ۱/۵ قرار دارد. بنا براین می توان گفت که میزان فعالیت های نمونه مورد بررسی مطالعات اجتماعی پنجم ابتدایی، استاندارد و فعال است و موجب پویایی می شود (فعالیت محوری نسبتاً مناسب دارد).

سؤال سوم: آیا تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، به شیوه ی فعال براساس روش ویلیام رومی ارائه شده است؟

جدول (۳) مربوط به داده های تحلیل محتوای تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی می باشد که شامل ۱۰ صفحه انتخابی است. طبق جدول، مقوله A تصاویر توصیفی و B تصاویری هستند که مستلزم فعالیت ذهنی یادگیرنده برای فهم هدف تصویر است.

جدول ۳. داده های تحلیل محتوای تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پنجم

مقوله / صفحات	۱۰	۲۲	۳۸	۴۵	۵۹	۷۰	۷۵	۸۱	۹۰	۱۰۰	کل
A. تصاویری که مستقیماً و با دقت هدف را توصیف می کنند.	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	۸

بر اساس داده های موجود ضریب درگیری دانش آموزان در مورد تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی، عدد ۰/۱۲۵ می باشد که در بازه تعیین شده توسط ویلیام رومی قرار نمی گیرد. بنابراین نمونه مورد بررسی این پژوهش به لحاظ پویایی تصاویر در وضعیت نامطلوبی قرار دارد.

نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش رجبی دلگانی و حسینیان نایینی (۱۳۹۵) تحت عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۶-۹۵، همخوانی دارد. آن ها به این نتیجه دست یافتند که متن و تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم دوره ابتدایی، غیر فعال و غیر پویاست. لذا دانش آموزان را برای یادگیری فعال درگیر نمی کند.

همچنین نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش افتخاری (۱۳۹۴) نیز همخوانی دارد. در این پژوهش محقق به تحلیل و ارزشیابی محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه چهارم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی پرداخت. نتایج حاکی از این است که کتاب مطالعات اجتماعی بیشتر به بیان حقایق و ارائه اطلاعات می پردازد و غیر پویا می باشد. البته در رابطه با ضریب درگیری برای پرسش ها نشان داد که پرسش های کتاب به روش غیر فعال و همچنین تصاویر کتاب مطالعات اجتماعی به شکل غیر فعال طرح شده اند.

همچنین نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش مصلح امیردهی و همکاران (۱۳۹۵) تحت عنوان بررسی میزان فعال و غیر فعال بودن غیرفعال بودن محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی همخوانی دارد.

همچنین نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش رنجبرسودجانی، مالکی، نوری بلداجی و همکاران (۱۳۹۵) با عنوان تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه ی پنجم ابتدایی از منظر فعال یا غیر فعال بودن دانش آموزان با استفاده از روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۵-۱۳۹۴، نیز همخوانی دارد. براساس نتایج به دست آمده، متن کتاب مطالعات اجتماعی با ضریب درگیری ۰/۲ و تصاویر با ضریب ۰/۱ غیرفعال می باشد اما سؤالات کتاب با ضریب درگیری ۱ فعال می باشد و دانش آموزان را به فعالیت وا می دارد.

پیشنهادهای پژوهش

با توجه به نتایج پژوهش حاضر لازم است برنامه ریزان و مؤلفان کتب مطالعات اجتماعی در مقطع ابتدایی و خصوصا پایه پنجم در خصوص قسمت های مربوط به متن و تصاویر تجدید نظر کنند. لذا با توجه به اهمیت میزان درگیری فعال دانش آموزان با محتوای کتب درسی پیشنهادات زیر می تواند در این زمینه راهگشا باشد:

۱. متن کتاب درسی و تصاویر آن به شیوه خلاقانه تری طراحی گردد تا برای دانش آموزان جذاب تر باشند و آنها را به فعالیت بیشتری وادار کند.
۲. معلمان نیز کتاب مطالعات اجتماعی را بررسی کرده و اگر انتقاد سازنده یا پیشنهاد ارزنده ای دارند به گروه مؤلفین کتب درسی منتقل کنند تا در سال های بعد اصلاح شود.
۳. پژوهشگران نیز پژوهش های بیشتری جهت بررسی کل متن کتاب انجام دهند تا به نتایج موثق تری دست یابند.

منابع

- [1] اتابک، ر.، بابا رحمتی، ف.، اتابک، م. (۱۳۹۸). تحلیل محتوای کتاب جدیدالتألیف علوم تجربی ششم ابتدایی به روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۶-۱۳۹۵. مجله علمی ترویجی پویا در آموزش علوم انسانی. ۴(۱۴)، ۲۷-۱۱.
- [2] افضل، ف. (۱۳۹۷). تحلیل محتوا متن کتاب مطالعات اجتماعی چهارم دبستان با روش ویلیام رومی، سومین کنفرانس ملی رویکرد های نوین در آموزش و پرورش، مازندران، <https://civilica.com/doc/829983>.
- [3] بدریان، ع.، رستگار، ط. (۱۳۸۵). مطالعه تطبیقی استاندارد های آموزش علوم در ایران و چند کشور موفق در آزمون TIMMS، همایش نوآوری در برنامه های درسی دوره ابتدایی، شیراز، <https://civilica.com/doc/34373>.
- [4] پایگاه داده های علمی تمام متن. <https://www.tpbin.com>
- [5] پیروانی نیا، پ.، پیروانی نیا، پ. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتب درسی دوره پیش دانشگاهی از نظر میزان توجه به قرآن و مفاهیم قرآنی، دوفصلنامه علمی- تخصصی مطالعات قرآن و حدیث. ۳(۵)، ۱۶۹-۱۸۹.
- [6] حسن مرادی، ن. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب درسی، چاپ اول. تهران: آبیژ.
- [7] حسینی، م.، وجدانی، م. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کیفی کتاب های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی، دوفصلنامه علمی- پژوهشی تربیت اسلامی، ۱۲(۲۵)، ۵۴-۲۹.
- [8] دهقانی، م. (۱۳۹۶). تحلیل محتوای کتاب کار و فناوری، مطالعات اجتماعی، فارسی و قرآن پایه ششم ابتدایی از نظر میزان درگیری فعال فراگیران بر اساس تکنیک ویلیام رومی، پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۲(۲۸)، ۱۴۶-۱۲۴.
- [9] رجبی دلگانی، م.، حسینیان نایینی، م. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی در سال تحصیلی ۹۵-۹۶، سومین کنفرانس جهانی روانشناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی در آغاز هزاره سوم، شیراز، <https://civilica.com/doc/592468>
- [10] رستمی، ر.، عبدالمی، د. (۱۳۹۸). بررسی اهمیت برنامه ریزی درسی در دوره ابتدایی، ششمین کنفرانس بین المللی دستاوردهای نوین پژوهشی در علوم اجتماعی و علوم تربیتی روانشناسی، اصفهان، <https://civilica.com/doc/977934>
- [11] رضایی، م. (۱۳۸۵). بررسی عوامل موثر در تعیین محتوای کتاب های تعلیمات دینی دوره ابتدایی از دیدگاه معلمان استان آذربایجان. پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- [12] رنجبرسودجانی، ی.، مالکی، ع.، نوری بلداجی، م.، رنجبرامام قیسی، ا. (۱۳۹۵). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی، اولین کنفرانس بین المللی پژوهش های نوین در حوزه علوم تربیتی و روانشناسی و مطالعات اجتماعی ایران، قم، <https://civilica.com/doc/498419>
- [13] ساداتی پایین رودپشتی، س.، عزیزی، و.، مرادی شورکایی، ا. (۱۳۹۷). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی پایه پنجم ابتدایی بر اساس روش ویلیام رومی، دومین کنفرانس دانش و فناوری روانشناسی، علوم تربیتی و جامعه شناسی ایران، تهران، <https://civilica.com/doc/778610>
- [14] سپهوند، ع. (۱۳۹۶). تحلیل محتوا کتاب مطالعات اجتماعی سال ششم دبستان بر اساس تکنیک ویلیام رومی، اولین کنفرانس بین المللی علوم اجتماعی، تربیتی علوم انسانی و روانشناسی، تهران، <https://civilica.com/doc/676741>
- [15] سمیعی درونه، ر. (۱۳۹۴). اصول و اهداف آموزش و پرورش ابتدایی، دومین کنفرانس ملی روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه آزاد، شادگان، <https://www.sid.ir/fa/seminar/ViewPaper.aspx?ID=22278>

[16] شریعتمداری، ع. (۱۳۸۷). چند مبحث اساسی در برنامه ریزی درسی. تهران: انتشارات سمت.

[17] صفرنواده، م.، زارع، پریسا، سیدی، بتول. (۱۳۸۴). اجرای طرح نظام های سه گانه برنامه ریزی درسی در ایران، همایش تمرکز و عدم تمرکز در فرآیند برنامه ریزی درسی، کرمان، / <https://civilica.com/doc/42451/>

[18] مصلح امیر دهی، ه.، خسروی، م.، رسولی، اعظم. (۱۳۹۵). بررسی میزان فعال بودن و غیر فعال بودن کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه بر اساس تکنیک ویلیام رومی. پویش در آموزش علوم تربیتی ۱۳۹۵ (۲)، ۴۴-۲۷.

[19] میرزا بیگی، ع. (۱۳۸۹). برنامه ریزی و طرح درس. تهران: انتشارات اندیشه.